

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL
CENTRUL STUDIUL ARTELOR**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 73.047 (478)(043.3)

MUNTEANU ANGELA

**PEISAJUL
ÎN ARTELE PLASTICE DIN MOLDOVA
DIN STÂNGA PRUTULUI**

651.01 – TEORIA ȘI ISTORIA ARTELOR PLASTICE

Autoreferatul tezei de doctor în studiul artelor și culturologie

Chișinău, 2016

Teza a fost elaborată în cadrul Centrului Studiul Artelor al
Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei

Conducător științific:

Stavilă Tudor, doctor habilitat în studiul artelor, profesor cercetător

Referenți oficiali:

Opriș Ioan, doctor în studiul artelor, profesor (România)

Brigalda Eleonora, doctor în studiul artelor, conferențiar universitar

Componența Consiliului științific specializat:

Șlapac Mariana, **președinte**, membru corespondent al AȘM, doctor habilitat în studiul artelor, conferențiar cercetător

Malcoci Vitalie, **secretar științific**, doctor în studiul artelor, conferențiar universitar

Ciobanu Constantin I., doctor habilitat în studiul artelor, cercetător științific grad II (România)

Zaharia Dumitru, doctor în estetica artelor vizuale, profesor universitar (România)

Ursachi Rodica, doctor în studiul artelor, conferențiar universitar

Starțev Ala, doctor în studiul artelor, conferențiar universitar

Susținerea va avea loc la 03 iunie 2016 în ședința Consiliului științific specializat

D 22.651.01-01 din cadrul Institutului Patrimoniului Cultural al AȘM, or. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1.

Teza de doctor și autoreferatul pot fi consultate la Biblioteca Științifică Centrală A. Lupan a AȘM, la Biblioteca Națională a Republicii Moldova și pe pagina web a CNAA (www.cnaa.md)

Autoreferatul a fost expediat la 3 mai 2016

Secretar științific al Consiliului Științific specializat:

Malcoci Vitalie, doctor în studiul artelor, conferențiar universitar

Conducător științific:

Stavilă Tudor, doctor habilitat în studiul artelor, profesor cercetător

Autor:

Munteanu Angela

© Munteanu Angela, 2016

REPERELE CONCEPTUALE ALE LUCRĂRII

Actualitatea temei de cercetare. Având o istorie milenară, artele plastice și subdiviziunile lor prezintă aceeași evoluție caracteristică pentru cultura umană în general. Specificitate inițial drept meserie în epoca medievală, când pictorii făceau parte din grupul zugravilor, iar sculptorii – din cel al pietrarilor, aceste forme ale creației străbat o cale lungă până a se contura, cristaliza și a cunoaște varietatea genurilor existente actualmente.

Unul dintre genurile picturii care face parte din categoria „artelor minore” este peisajul. Practicat în permanență, în toate perioadele de existență ale artelor, peisajul se constituie ca gen autonom în cadrul picturii abia în perioada Renașterii. Dacă în arta europeană evoluția peisajului a fost studiată cu consecvență pe parcursul ultimelor două secole (A. Lhote, în *Tratate despre peisaj și figură*, R. Assunto, în *Peisajul și estetica*, D. Bartoli, P. Fantani, J. Rigutini, Johan J. Winckelmann, U. Kultermann, W. Hofmann, N. Zingarelli, A. Roger, G. Chouquer, A. Pavel, R. Bogdan ș.a.), atunci în artele plastice din Moldova medievală și Basarabia modernă, în RSS Moldovenească și Republica Moldova peisajul nu a fost studiat ca un compartiment separat. În creația plasticienilor, peisajul, ca și natura statică sau portretul, este o parte integrantă, fiind analizat în funcție de preferințele istoricului sau ale criticului de artă.

Apariția peisajului are loc în câmpul unor meditații asupra artei, al unui proces dificil de reconstituit, dar întotdeauna indispensabil de ideea creării unei „frumuseți naturale”, ca spațiu al contemplării (Joachim Patinir, Flandra). Structurat în trei mari componente, peisajul cunoaște diverse tratări în așa-numitul „peisaj clasic” al lui Annibale Carracci [50, p. 82-84], față de cel „naturalist” al lui Rembrandt și Rubens, cu o viziune umanistă și o armonie perfectă dintre om și natură, diferit de cel „topografic” cu o vedere concretă, identificabilă, caracteristică pentru pictorii olandezi, specializați în peisaje de iarnă, de pădure, canale, vedute și orașe [49, p. 444].

Acest lucru devine evident și în cazul analizei peisajului ca o componentă a stilurilor artistice, care tratează diferit modalitatea de interpretare a acestuia. În peisajul stilului romantic peisajul devine un producător al emoțiilor și al experiențelor subiective, unde pitorescul și sublimul devin exponente ale celor două modele de viziune asupra peisajului. Școala de la Barbizon și impresionismul, însă, îi atribuie peisajului un rol diferit, devenit un obiect al observației meticuloase și relative, explicat în termeni de „lumină” și „culoare”, pentru a crea o imagine fidelă în percepția unui anumit observator. În epoca abstracționiștilor, diverse forme reiterează o mare parte din importanța peisajului prin limitarea realismului în reprezentarea genului.

Peisajul din arta plastică națională este un gen al picturii care s-a format pe parcursul secolelor al XIX–XX-lea. Specificul peisajului a fost constatat în operele plasticienilor A. Climașevschi, M. Petric, E. Romanescu, V. Pușcaș ș.a., prin intermediul biografiilor de creație publicate și rămâne în umbră, mai

ales în lucrările lui M. Grecu, V. Rusu-Ciobanu, I. Vieru, I. Jumati, S. Cuciuc ș.a., care propun o interpretare originală, motivată de limbajul comun al procedeelelor plastice și al manierei stilistice. Această interdependență se identifică concret în cazul „peisagiștilor” A. Climașevschi, M. Petric sau E. Romanescu, pânzele cărora sunt dominate de genul nominalizat. Mai puțin evidentă este această interdependență în cazul mai multor artiști plastici, la care peisajul se prezintă ca o modalitate de tratare intermediară, o punte de legătură cu alte genuri ale picturii. Concomitent se observă o extindere a peisajului în domeniile graficii, artei decorative, mai ales în tapiserie prin batik ș.a., moment care devine esențial în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

În RSSM și în Republica Moldova, cu excepția monografiilor semnate de L. Toma despre portret și E. Barbas, consacrate tabloului de gen, alte abordări lipsesc. Luând în considerare că în perioada modernă și contemporană peisajul s-a diversificat și a constituit compartimente autonome în cadrul picturii, cum ar fi peisajul urban, industrial, rural sau cel marin, necesitatea elucidării acestui subiect devine absolut iminentă.

Astfel, actualitatea prezentului studiu este determinată de relevanța abordării problemei evoluției peisajului în arta plastică națională, de lipsa unor studii complexe care ar pune în discuție problema peisajului în arta autohtonă, de oportunitatea reliefării creației plasticienilor care au profesat și practică peisajul la etapa actuală.

Descrierea situației în domeniu și identificarea problemelor de cercetare.

Peisajul din arta plastică națională s-a format pe parcusul secolelor al XIX-lea – al XX-lea, destul de tardiv, comparativ cu arta din țările limitrofe (România, Rusia și Ucraina). Având un istoric deosebit și fiind remarcat în creația mai multor pictori autohtoni, peisajul nu a devenit obiect de studiu complex, care ar viza apariția, evoluția și perspectivele de dezvoltare ale genului în plan național, dar și conexiunile sale cu arta universală.

Aparte pot fi clasificate sursele ce țin de studiul peisajului în frescă și icoană, printre care vom menționa realizările lui I. Miclea privind istoricul mănăstirii Dragomirna [19, p. 25-26], P. Evdokimov [12] și mai recent lucrarea privind patrimoniul cultural al României, care vizează nemijlocit peisajele din fresca medievală. În studiul artelor din Republica Moldova acest subiect a fost cu predilecție analizat de cercetătorii C. I. Ciobanu [9] și T. Stăvilă [26, p. 144-151].

Cât privește sursele principale referitoare la dezvoltarea peisajului autohton, ele pot fi divizate în conformitate cu apariția lor și perioadele respective, care corespund cu evoluția artei plastice profesioniste din regiune. Etapa 1887–1918 este legată de aflarea Basarabiei sub regimul țarist, limita de jos fiind pusă în referință cu apariția Societății Amatorilor de Artă din Basarabia. Anii 1918–1940 reprezintă o etapă fructuoasă legată de viața și creația plasticienilor din perioada interbelică, când Basarabia face parte din România Mare.

Printre sursele principale pe care ne-am sprijinit în studiul nostru figurează expozițiile plasticienilor acelor vremuri, cronică expozițiilor, reflectată în presa periodică a ziarelor și revistelor. Aceste materiale reflectau, fie și tangențial, creațiile unor artiști plastici care practicaau peisajul. Lucrările de sinteză timpurii, apărute în primii ani postbelici, parțial fac referință la peisaj, majoritatea fiind editate la Moscova. Astfel, M. Livșiț și A. Mansurova (Zevin) publică lucrarea *Изобразительное искусство Молдавской ССР* (1957) [39, 93p.], prin care reprezintă o versiune laconică a evoluției artelor plastice în perioada 1917–1950.

O monografie de sinteză, care reprezintă o amplă panoramă a artelor naționale, *Arta plastică din Basarabia de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, îi aparține cercetătorului T. Stăvilă [22, 121p.], în care se menționează și lucrările măștrilor care au preferat peisajul – P. Șilingovschi, A. Climașevschi, V. Ocușco, N. Arbore, Au. Baillayre, A. Plămădeală ș.a. Același autor vine cu noi informații din această perioadă în monografia *Arta plastică modernă din Basarabia* [23]. Mai multe date despre reprezentanții care au valorificat prin creația lor genul peisajului găsim în monografiile din seria *Măștri basarabeni din secolul XX*, coordonată de editura „ARC”, ce cuprinde 14 nume notorii ale artei basarabene, editată între anii 2002 și 2007. O lucrare de cercetare este teza de masterat a lui I. Caprian *Peisajul în creația pictorului A. Climașevschi*, elaborată la Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice în anul 2007.

Abordarea originală a genului, necesită un studiu de rigoare în cazul lucrărilor plasticienilor M. Grecu, V. Rusu-Ciobanu, Gh. Jancov, I. Vieru, I. Jumati, S. Cuciuc ș.a., motivată de limbajul comun al procedeelelor plastice și de maniera stilistică, influențând dezvoltarea specificul acestui gen din regiune. Peisajului ocupă mai mari spații în domeniile graficii, a compoziției subiectelor din artele decorative, moment evident pronunțat în a doua jumătate a secolului al XX-lea – începutul secolului al XXI-lea.

Totuși, cele mai adânci reflecții asupra peisajului se regăsesc în studiile semnate de criticul de arte L. Toma [31, p. 71-73]. Pe lângă multe alte teme de cercetare, domeniul peisajului a rămas, peste timpuri, unul important. Nume de referință sunt scoase din anonim în monografiile despre creația plasticienilor D. Sevastianov, M. Grecu, A. Zevin, E. Gamburd, E. Bontea, I. Țâpin, L. Țonceva, T. Zbârnea ș.a. Și în catalogul bibliografic „Chișinăul în imagini” sunt prezentate informații prețioase despre pictorii care au realizat peisaje pe motive chișinăuiene. Lucrări de domeniul peisajului sunt descrise și analizate de C. Spânu [21, 76 p.], E. Barbas [2, 95 p.; 3] ș. a. Informații sporadice privind creația artiștilor plastici, inclusiv cu referire la peisaj, sunt prezente în presa cotidiană, sursele web, cataloagele expoziționale ș.a.

Scopul tezei constă în studierea evoluției peisajului în artele plastice (pictura, grafica, artele decorative, sculptura). Pentru realizarea acestui scop au fost stabilite următoarele **obiective**:

1. investigarea surselor bibliografice, arhivistice și a operelor peisajere din colecțiile de stat și cele private;
2. determinarea particularităților evoluției peisajului în artele plastice din Moldova;
3. analiza creației artiștilor plastici și a manifestărilor artistice legate de arta peisajului în Moldova;
4. identificarea specificului peisajului în arta medievală, în perioada modernă și contemporană din spațiul investigat;
5. evaluarea și punerea în valoare a operelor peisajere din diferite perioade;
6. reflectarea evoluției peisajului în diferite curente și stiluri.

Limitele geografice și cronologice ale cercetării fac referire la teritoriul actual al Republicii Moldova prin identificarea specificului genului peisajului în arta medievală a Țării Moldovei, în perioada modernă și contemporană din Basarabia, Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și Republica Moldova (secolele XV–XIX, secolul al XX-lea, începutul secolului al XXI-lea).

Baza metodologică a cercetării o constituie metoda iconografică, metoda interpretativă, formal-stilistică, iar pentru generalizarea opiniilor și argumentarea constatărilor au fost folosite metoda analizei istorice, metoda analogiei, comparativă și istorico-comparativă. Drept suport teoretico-științific al tezei au servit cercetările teoretice ale specialiștilor în domeniul picturii, graficii, artelor decorative, materialelor de arhivă ș.a.

Noutatea și originalitatea științifică a tezei constau în faptul că este o primă lucrare în istoriografia națională ce scoate în evidență evoluția genului peisajului în contextul artelor plastice, abordează problema domeniului în creația plasticienilor autohtoni, contribuie la aprecierea obiectivă a patrimoniului artistic. Studiul a fost efectuat în baza analizei surselor documentare din arhive, din biblioteci, precum și a izvoarelor ce oglindesc situația evoluției genului în arta universală a țărilor limitrofe. Prin intermediul tezei sunt introduse în circuitul științific lucrările marilor peisagiști din spațiul investigat. Se propune o clasificare a peisajului, o analiză stilistică a lucrărilor, fiind determinate particularitățile de dezvoltare ale peisajului din Moldova în epoca medievală, modernă și contemporană.

Problema științifică soluționată constă în reflectarea complexă și multiaspectuală a evoluției peisajului, definirea specificului acestuia, care completează panorama veridică a procesului artistic din Moldova.

Semnificația teoretică a tezei este determinată de actualitatea și noutatea problemelor abordate, care extind și aprofundează cunoștințele existente despre evoluția peisajului în artele plastice din Moldova, cu scopul de a evidenția aspecte noi de realizare plastică și cercetare.

Valoarea aplicativă a lucrării și implementarea rezultatelor cercetării. Materialele cercetării efectuate vor contribui la acumularea unor informații noi despre peisaj și artiștii plastici care au promovat acest gen. Rezultatele obținute pot fi folosite ca suport metodologic pentru elaborarea unor lucrări de sinteză, pentru completarea istoriei artei naționale, ca suport de curs pentru studenții facultăților de profil ale instituțiilor de învățământ preuniversitare și universitare. Totodată, materialele tezei vor avea un impact asupra valorificării și conservării patrimoniului cultural – artistic.

Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere. În urma analizei evoluției peisajului în artele plastice din spațiul investigat, a fost determinat rolul motivelor peisajere în icoana, fresca și miniatura medievală. Au fost incluse în circuitul științific și artistic nume notorii ale plasticienilor care au profesat, în perioada interbelică și postbelică, arta peisajeră, indiferent de gen, stil de interpretare ș.a. Studiul pune în evidență interconexiunea diverselor școli și stiluri în evoluția dezvoltării genului peisajer. Astfel, în urma cercetării, au fost formulate principalele rezultate:

1. Genul peisajului în artele plastice naționale s-a dezvoltat în raport cu dezvoltarea culturii, vieții social-economice și politice a țării.

2. Plasticienii autohtoni au profesat mai multe tipuri de peisaj: rustic, forestier (A. Climașevschi, P. Piscariov, P. Șilingovschi, V. Blinov, V. Ocușco, V. Ivanov, Ș. Cogan, N. Gumalic, M. Berezovschi, I. Jumatii, E. Gamburd, E. Maleșevschi, A. Vasiliev, Au. Baillayre, A. Plămădeală, V. Doncev, D. Sevastianov, V. Rusu-Ciobanu, Gh. Jancov, I. Vieru, M. Petric, E. Romanescu, V. Hristov, V. Cojocar, E. Zavtur, G. Munteanu, D. Peicev ș. a.), urban (A. Zevin, Gh. Ceglakoff, A. Kudinoff, M. Grecu, A. Sârbu, E. Gamburd, E. Romanescu, M. Țăruș, N. Bahcevan, S. Galben, S. Ciciuc, I. Cojocar, Gh. Vrabie, Gh. Șoitu, Iu. Șibaev, L. Mudrac, V. Movileanu, M. Mungiu, I. Țâpin, V. Brâncoveanu, P. Jireghea, V. Leancă ș.a.), marin (V. Blinov ș.a.) arhitectural (E. Gamburd, D. Sevastianov, Gh. Vrabie, E. Romanescu ș.a.), industrial (A. Foinițki, V. Ivanov, M. Gamburd ș.a.), utilizat ca subiect principal al lucrării sau ca fundal pentru amplificarea impresiilor obținute.

3. Peisajul a evoluat de la simple fundaluri cu elemente arhitecturale folosit în icoana basarabeană și miniatură la lucrări de proporții, care ilustrează pitorescul plaiului moldav. Cel mai prosper a fost segmentul temporal între 1918–1940, când plasticienii basarabeni cu studii în diferite centre europene, la Iași și București, au realizat lucrări de valoare în genul peisajului (Au. Baillayre, E. Maleșevschi, A. Plămădeală, P. Șilingovschi, V. Ocușco, L. Arionescu-Baillayre, Ș. Cogan, Gr. Fiurer).

4. „Realismul socialist” a modificat creația plasticienilor moldoveni în perioada sovietică, a impus rigori severe, ideologizate, iar peisajul a devenit un instrument de propagare a „vieții fericite” a constructorilor socialismului.

5. În diferite perioade peisajul a suferit modificări în tratare, realizare tehnică și selectare a subiectelor, nefiind deloc străin schimbărilor produse la mijlocul anilor '80 ai secolului al XX-lea.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării au fost susținute și discutate la 7 foruri științifice naționale și internaționale: Conferința Tehnico-Științifică Internațională „Problemele actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului” (Chișinău, U.T.M., 11-12 noiembrie 2010; Chișinău, U.T.M., 08-10 decembrie 2011; Chișinău, U.T.M., 15-16 noiembrie 2012); „Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor”, (Chișinău, 28-29 mai, 2010); „Problemele actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului” (Chișinău, U.T.M., 11-12 noiembrie 2010); (Chișinău, PRO Știința, 11-12 noiembrie, 2010); „Problemele actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului”, (Chișinău, U.T.M., 11-12 noiembrie 2010; Chișinău, U.T.M., 08-10 decembrie, 2013); „Creativitate. Tehnologie. Marketing”, al III-lea Simpizion Internațional, (Chișinău, U.T.M., F.I.U., 31 octombrie-01 noiembrie, 2014); „Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului”, 2014, (Chișinău, UTM, 13-15 noiembrie, 2014; Chișinău, UTM, 2014); Îndrumar metodic (Chișinău, 2009).

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetărilor au fost reflectate în 11 articole publicate în culegeri și reviste științifice de specialitate din Republica Moldova, cu volumul de 8,0 coli de autor.

Volumul și structura lucrării. Teza este constituită din introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 294 de titluri, anexă, declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului. Volumul total al tezei – 215 pagini, dintre care 150 se referă la textul de bază, iar 85 de figuri sunt inserate în text (în total 363 de figuri).

Cuvinte-cheie: peisaj, geneză, arte plastice, grafică, domeniu, gen, artiști plastici, elemente peisajere, plein-air, perspectivă, mijloace plastice.

Conținutul tezei

În **Introducere** sunt argumentate actualitatea și importanța temei de cercetare, este definită problema științifică propusă spre soluționare, sunt prezentate scopul și obiectivele cercetării, gradul de investigare a problemei, suportul metodologic și teoretico-științific, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și valoarea aplicativă a cercetării efectuate, modul de aprobare a rezultatelor cercetării, fiind prezentat sumarul compartimentelor tezei.

Capitolul 1. Peisajul în contextul evoluției artelor plastice

Datorită faptului că, până în momentul actual, nu a fost efectuat un studiu complex, care să reflecte evoluția peisajului în artele plastice din Moldova din stânga Prutului, cu referință la analiza surselor de cercetare și a literaturii de specialitate. În capitolul dat sunt reflectate originile peisajului în artele europene, diferența temporală dintre ele constituind mai bine de câteva secole de existență. Sunt

supuse analizei lucrările istoricilor de artă europeni, care au studiat fenomenul sub diverse aspecte, ca parte componentă a culturologiei, a literaturii sau a istoriei artelor, moment care ne permite să facem o trecere în revistă a unor publicații laconice apărute în Basarabia, RSSM și Republica Moldova cu privire la studierea peisajului. Au fost examinate interferențele peisajului cu alte genuri ale artelor plastice în pictura autohtonă, remarcate prin etapele parcurse – perioada medievală sau premodernă (în frescă, miniatură și icoană), cea modernă și contemporană, care reprezintă constituirea tuturor formelor și a domeniilor artei plastice profesionale din secolele XIX–XX.

Subcapitolul 1.1. Peisajul în contextul evoluției artelor plastice. Termeni și evoluție în timp și spațiu

Peisajul, ca gen al picturii, a apărut concomitent cu alte domenii ale artelor. Inițial, era doar o parte componentă a scenelor mitologice, religioase, de gen în pictura antică și a rămas pe parcursul mai multor milenii un fundal în reprezentarea activităților umane, reflectate în artă. În această calitate peisajul transpare în fresca și icoana medievală, având o semasiologie simbolică particulară. Peisajul, în calitate de compartiment al picturii, ca și natura statică sau portretul, ocupă un spațiu minor în creațiile artiștilor plastici, chiar dacă fiecare creator a profesat mai mult sau mai puțin această artă. Situația existentă s-a datorat mai multor factori, printre care o pondere deosebită deține evoluția și constituirea genului, fiecare epocă sau perioadă intervenind cu modificările sale, care au schimbat criteriile de evaluare ale genului în funcție de evoluția societății. De la simple fundaluri în pictura medievală, treptat, peisajul se afirmă prin creația pictorilor prerenașcențiști, a reprezentanților școlii venețiene, cu redevarea meticuloasă a imaginii și perspectivei aeriene în peisajul olandez. Dar adevărata înflorire a peisajului a fost determinată în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea de stilurile baroc și clasicist, când s-au dezvoltat tipurile de peisaje istorice, eroice și mitologice. Afirmarea stilului rococo în arta franceză a introdus modificări esențiale și în genul peisajului, ai cărui reprezentanți au descris scenele de vis pe fundalul unor parcuri și grădini paradisiace, senzuale și fermecătoare prin peisajul idilic, dar și momente ale vieții sociale, imagini cu porturi maritime, așezări urbane sau rurale executate în tehnica laviurilor. În același timp a apărut, atât de popular în romantismul european, tipul de peisaj arhitectural cu ruine. Peisajul, urban sau rural, marin sau montan, devine o cale de la care se pleacă pentru a atinge impresii capabile să transmită cele mai alese sentimente.

Constituindu-se ca gen autonom în perioada Renașterii italiene, peisajul devine o caracteristică aparte pentru stilurile europene, cum ar fi clasicismul, romantismul, realismul. El poartă aceleași mesaje și idei caracteristice pentru portret, tabloul istoric, tabloul de gen ș.a. Raportate la diverse perioade, peisajul oriental și cel european se intersectează abia către sfârșitul secolului al XIX-lea, perioada apariției postimpresionismului și fovismului francez. Orice peisaj, real, concret sau imaginar, fantezist, natural sau arhitectural este în permanență un spațiu în care sunt amplasate lucrurile văzute în

ansamblu, iar întruchiparea lui în artă este reprezentarea spațiului, care reflectă sau cuprinde în sine o viziune complexă a micro- sau macrocosmosului. Prin transpunerea spațiului unde începutul și infinitul se contopesc, peisajul poate fi interpretat ca spațiu exterior – al unei localități sau al unei priveliști, văzute panoramic, sau ca spațiu interior – perceput la o scară dimensională mai mică, reprezentând doar un fragment al vastității peisajului. Procesul de realizare a peisajului în artă ne indică asupra faptului că acest gen este un produs cultural și intelectual, databil și explicabil din punctul de vedere al istoriei. În baza numeroaselor peisaje analizate de noi, dar și în funcție de modalitatea de interpretare, prezentare de subiectul tratat, pot fi identificate numeroase genuri de peisaje, oferite de percepție, directă sau virtuală, caracteristice pentru anumite epoci și țări, reprezentante ale unor stiluri și tendințe în artă. Caracterul motivului a permis evidențierea diverselor peisaje: rurale, urbane (inclusiv, cel arhitectural – cunoscut ca veduta), peisaj industrial, maritim. El poate purta un caracter istoric, fantastic, liric, epic, eroic, având în acest context unele tangențe cu genurile literare. Constituirea adevărată a peisajului european are loc în secolul al XIX-lea. Este perioada când se atestă toate tipurile de peisaje: forestiere, cu râuri montane, peisaje rurale, marine, urbane, arhitecturale, industriale, care manifestă toate tendințele artei din această perioadă. Clasicismul care domină în prima jumătate a secolului al XIX-lea pictura istorică – genul cel mai nobil promovat de Academie (Viena 1692), suferă mutații stilistice datorită suflului nou adus de pictura realismului burghez. Subiectele contemporane iau treptat locul faptelor eroice din trecut, se șterg frontierele dintre genuri, iar pitorescului din scenele pastorale îi corespund scenele de gen. Peisajul, scos din ambiantele sale mitologice, cunoaște o dezvoltare fără precedent prin reprezentanții Școlii de la Barbizon. Peisajul, urban sau rural, marin sau montan, devine un pretext al picturii, o cale de la care se pleacă pentru a atinge impresii capabile să transmită sentimente înalte. Cele mai mari realizări ale secolului al XIX-lea în domeniul peisajului au fost studierea naturii în diverse stări ale zilei, în *plein-air*, prin experimentarea și elaborarea mai multor opere de artă ce vor păstra amprenta secolului. Un aport considerabil în dezvoltarea genului peisajer a avut școala de pictură rusă. Relația artiștilor plastici cu peisajul a evoluat în timp și în spațiu. Astfel, se poate observa că atitudinea față de natură, în general, și față de peisagistică, în particular, este, cu toate nuanțele de rigoare, cea mai reprezentativă pentru plasticienii basarabeni. Mișcările artistice europene vor contribui la efervescența creatoare produsă în Basarabia la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Tradiția picturii basarabene constituie punctul de plecare, riguros selectat, reținând din aceste depozite, dar și din fenomenul modernității, exact ceea ce îi trebuie pentru a-și desăvârși drumul artistic. Arta basarabeană va cuprinde toate genurile picturii, iar genul peisajului valorificat de plasticieni, indiferent de tendințe stilistice și influența școlilor, abordează teme rusticului, urbanului sau ale peisajului pitoresc al regiunii.

Subcapitolul 1.2. Repere istoriografice și baza sursologică a lucrării

Selectând sursele bibliografice cu referință la apariția și evoluția peisajului în artele plastice, ne convingem de laconismul acestor izvoare, datorat faptului că în majoritatea cazurilor, laitmotivul lucrărilor consacrate acestui gen al picturii s-a aflat pe o scară ierarhică minoră. Acest lucru îl demonstrează cu precădere literatura de specialitate apărută în Europa pe parcursul secolelor XIX–XX, dar și lipsa ei în ambianța din Basarabia interbelică sau din perioada sovietică. Au fost analizate sursele și literatura de specialitate, lucrările istoricilor de artă europeni semnați de R. Assunto [1, 427 p.], A. Lhote [17], W. Hofmann [14], U. Kultermann [16, 268 p.], I. Frunzetti [13], D. Bartolli [5, 264 p.], A. Pleșu [20], T. Vianu [35], M. Kagan [15, 573 p.], O. Nikulina [44, 176p.], N. Nikulin [43], N. Tarabukin [48, 354 p.], P. Evdokimov [12], A. Wojciechowski [37, 231 p.] ș.a. Autorii au studiat fenomenul sub diverse aspecte, ca parte componentă a culturologiei, a literaturii sau a istoriei artelor, moment care ne permite o trecere în revistă a unor publicații apărute în Basarabia, RSSM și Republica Moldova cu referință la studierea peisajului. Selectând lucrările mai apropiate de tematica tezei, constatăm, însă, ponderea și diversitatea aspectelor pe care le propune peisajul, ca identificare a genului. Cât privește sursele principale referitoare la dezvoltarea peisajului autohton, ele au fost împărțite în conformitate cu evoluția artei plastice profesionale din regiune. Printre sursele principale de studiu se remarcă expozițiile plasticienilor, cronică expozițiilor, reflectată în presa periodică. Unele publicații din Basarabia cu referință la expozițiile ce s-au desfășurat în Chișinău, un loc aparte revine ziarelor *Бессарабская жизнь*, *Бессарабская почта*, *Бессарабское слово*, revistei *Viața Basarabiei* (1906-1939). În pofida faptului că aceste articole nu erau axate pe tematica peisajului și nu erau cunoscuți autorii lor, cu excepția publicațiilor din revista *Viața Basarabiei*, materialele reflectau, fie și tangențial, creațiile unor artiști plastici care practicau peisajul [18, p. 126-131]. Informații sporadice privind creația artiștilor plastici, inclusiv peisaje, sunt prezente în presa cotidiană, sursele web, cataloage personale sau expoziționale ș.a.

Lucrările de sinteză timpurii, apărute în primii ani postbelici, fac parțial referire la peisaj, majoritatea fiind editate la Moscova [39, 93 p.]. Sunt menționați unii pictorii care au profesat peisajul de exemplu, A. Climașevschi, care a beneficiat de atenția cercetătorilor din domeniul artelor plastice [41, 25 p.] și A. Foinițki [42, 47 p.], un reprezentant al picturii din RASS Moldovenească. Dintre primele lucrări de sinteză apărute în anii 1950–1970 figurează monografia *Искусство Советской Молдавии*, publicată de M. Livșiț la Moscova [40, 227 p.] în 1958. Studiul referitor la artă este prezentat ceva mai extins, cuprinzând și arealul Moldovei medievale, cu descrierea arhitecturii și picturii exterioare a bisericilor din mănăstirile României [12]. În rest, se acordă prioritate aceluiași principii de divizare a artei în „formalistă” și „realistă”, momente specificate și în lucrările editate mai

târziu: *Плоды с дерева дружбы* [47, 135 p.], *Изобразительное искусство Молдавии* [38, 181 p.], *Pictura moldovenească* [45, 49 p.].

O monografie de sinteză, care prezintă un tablou de ansamblu al artelor vizuale din Basarabia *Arta plastică din Basarabia de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, îi aparține cercetătorului T. Staviță [22, 121 p.]. Autorul vine cu noi informații în monografia *Arta plastică modernă din Basarabia* [23] și o descriere amplă a creației artiștilor plastici din perioada interbelică [19, p. 46-57].

Mai multe date despre plasticienii care au profesat și peisajul au fost publicate în monografiile din seria *Maeștri basarabeni din secolul XX*, coordonată de editura „ARC”, printre care cele referitoare la analiza creațiilor și valorificarea peisajului de către plasticienii E. Maleșevschi [25], N. Arbore [36], M. Petric [11, 143 p.], V. Rusu-Ciobanu [10, 151 p.], I. Vieru [2, 95 p.], P. Șilingovschi [3], M. Grecu [30, 112 p.], L. Grigorașenco [7, 95 p.], A. Sârbu [8], Au. Baillayre [24], A. Plămădeală [6]. Printre aparițiile recente care tangențial au abordat și genul peisajului se numără monografia semnată de V. Rocaciuc, consacrată problemelor artelor plastice naționale în perioada sovietică în contextul socio-cultural. Aspecte separate, cu referire la peisaj, sunt abordate în publicațiile cercetătoarei L. Toma [28, 111 p.; 21; 29, 112 p.; 31, p.71-73; 32, p. 74-81; 33, p. 48-53; 34, 176 p.]. Creația maeștrilor contemporani, inclusiv din domeniul peisajului, este descrisă și analizată de C. Spânu [21, 76 p.], E. Brigalda-Barbas [2, 95 p.; 3] ș. a.

Subcapitolul 1.3. Concluzii la capitolul 1

Genul peisajului în arta plastică moldovenească ocupă un loc aparte. Având un istoric deosebit și fiind remarcat în creația mai multor pictori autohtoni, peisajul nu a devenit obiect de studiu complex, care ar viza apariția, evoluția și perspectivele de dezvoltare ale genului în plan național, dar și conexiunile sale cu arta universală.

Prin definiția sa, interpretarea sensului termenului „peisaj” are diverse conexiuni, în raport cu arealul lingvistic. Indiferent de originea termenului cercetat, sensul se raportează la o priveliște a naturii, iar ca gen al artelor plastice se identifică prin crearea unei imagini a naturii sau a unei localități, cu diverse aspecte ale pitorescului expresiv și farmecului unor locuri concrete sau imaginare. Procesul de realizare a peisajului în artă denotă că acest gen este un produs cultural și intelectual, databil și explicabil din punctul de vedere al istoriei.

În funcție de evoluția și manifestarea genului peisajer, de anumite perioade, tendințe stilistice, reprezentanți ai diferitor școli de pictură, curente artistice ș.a., există diverse trepte de tratare în artă. Primele elemente de manifestare ale peisajului ca gen în arta plastică au avut drept scop complementarea imaginilor principale, purtând un caracter subordonat, nesemnificativ.

În plan istoriografic, cercetătorii au trecut cu vederea, de cele mai dese ori, subiectul peisajului, care nu totdeauna se încadra în tendința generală de dezvoltare a artelor. Informații sumare privind evoluția peisajului au fost excerptate din lucrările cercetătorilor autohtoni A. Zevin (Mansurova), M. Livșiț, K. Rodnin, L. Cezza, T. Staviță, L. Toma, E. Barbas, C. Ciobanu, C. Spânu, L. Purice, V. Rocaciuc, iar suportul teoretic a fost fundamentat pe lucrările în domeniu semnate de R. Assunto, A. Lhote, W. Hofmann, U. Kultermann, I. Frunzetti, D. Bartolli, A. Pleșu, T. Vianu, M. Kagan, O. Nikulina, N. Nikulin, N. Tarabukin, P. Evdokimov, A. Wojciechowski ș.a.

Literatura semnată de autori europeni și autohtoni, publicațiile evenimentelor în cronică vieții artistice, materialele expozițiilor personale și de grup, bienalele de artă plastică ș.a., a permis o clasificare a genului profesat de artiștii plastici din Moldova [1; 13; 14; 15; 16; 17; 20; 37; 49; 50].

Capitolul 2. Constituirea și evoluția peisajului în epoca premodernă și modernă din Basarabia

Consacrat abordării cronologice a problemelor ce țin de originile și afirmarea peisajului în arta medievală, fiind prezentată o evoluție a acestui gen de artă din spațiul istoric al Țării Moldovei medievale în miniatura, fresca și icoană; cea modernă (divizată în perioadele anilor 1887-1918 și 1918-1940), care ilustrează constituirea tuturor formelor și a domeniilor artei plastice profesioniste din regiune. S-a stabilit că apariția peisajului este indisolubil legată de formarea artelor profesioniste basarabene din perioada interbelică, influențele din țările limitrofe (Rusia, Ucraina, România). În acest context este cercetat peisajul în creația plasticienilor E. Maleșevschi, V. Doncev, A. Climașevschi, P. Piscariov, Ș. Cogan, Gh. Ceglocoff, V. Ivanov, A. Kudinoff, A. Plămădeală ș.a.

Subcapitolul 2.1. Peisajul și simbolismul scenelor religioase

Dezvoltarea artelor plastice reprezintă un aspect aparte al evoluției peisajului în arta medievală din spațiul Basarabiei, care denotă trăsături comune în iconografia frescelor, a icoanelor și a miniaturilor din mediul creștin ortodox. Fiind un domeniu al artei sacre, peisajul în pictura medievală a fost un compendiu semasiologic, care completează imaginile de fond ale celor mai importante subiecte într-o manieră destul de specifică. Elementele peisajului adeseori figurau în calitate de mijloace convenționale în redarea spațiului (de exemplu, a munților sau a palatelor), care la origine s-au dovedit a fi destul de laconice.

Printre cele mai timpurii biserici care păstrează fresce din timpul lui Ștefan cel Mare este biserica Sfânta Cruce de la Pătrăuți (1487). În naosul edificiului eclesastic sunt reprezentate compozițiile *Deplângerea lui Hristos* și *Cavalcada Sfintei Cruci*, scenă care are un caracter unic și nu se mai întâlnește în programele iconografice ale picturilor din bisericile creștine. Ea demonstrează caracterul legăturilor dintre iconografia picturii și realitatea istorică, consacrată luptei lui Ștefan cel Mare cu Poarta Otomană. În acest context peisajul se remarcă deosebit de lapidar mai ales în *Cavalcada*

Împăratului Constantin, luând în considerare deteriorările considerabile ale picturii din interior. În pictura exterioară a bisericii mănăstirii Arbore (1503) fresca este dominată de motive cu prevalarea peisajului arhitectural cu reprezentările cetăților, a bazilicilor romane, mai rar vederi cu stânci și munți. Peisajul, în general, deține aceeași valoare ca și figurile incluse în scenele religioase. Acest ansamblu pictural, inclusiv peisajele de pe fundal, poate fi considerat ca cel mai original din Moldova acelor vremuri.

Zugravul Dragoș Coman din Iași (Pisanello moldav), prin creația sa a adus unele inovații iconografice și trăsături stilistice care denotă cunoașterea picturii italiene. Subiectele pictate posedă elemente de peisaj pe fundalul frescelor bisericii Sfântul Nicolae de la Probota, prima ctitorie a lui Petru Rareș. Din ansamblul picturii exterioare de la Biserica Buna Vestire de la Mănăstirea Moldovița, o deosebită pondere artistică are *Imnul Acatist* (peretele sudic al pronaosului) și *Aseidiul Constantinopolului* de pe fațada sudică a bisericii, în care predomină peisajul arhitectural cu munți și copaci (chiparosul-simbolul morții sau a vieții veșnice) ș.a.

În Republica Moldova, unicul monument în care se mai păstrează pictura murală, executată în tehnica frescei, se află în orașul Căușeni, în biserica Nașterea Maicii Domnului. În fresca acestei biserici predomină peisajul arhitectural cu vederi ale zidului sau cetății Ierusalimului (ciclul *Imnul Acatist* din pronaos), cu fundal acoperit de ornamente vegetale, în *Golgota* din naos, munții și arborii figurând doar în unele sărbători bisericești, cum ar fi *Intrarea în Ierusalim* din iconostasul bisericii [9, p. 41, 95, 114].

Specificul peisajului recunoscut în icoanele basarabene constă în faptul că nu toate includ ca parte componentă peisajul și în majoritatea cazurilor reprezentarea naturii apare în icoană după secolul al XVIII-lea. Calități picturale indubitabile posedă peisajele din icoanele maieștrilor basarabeni ai secolului al XIX-lea Gherasim, M. Leontovici, Iezechil, I. Iavorschii ș.a. acestea constituind principalele surse ale existenței picturii în spațiul basarabean [26]. În icoanele *Întâmpinarea Domnului*, *Buna Vestire*, *Nașterea Mântuitorului* și *Botezul lui Hristos* (1808) realizate de Gherasim, compozițiile iconografice sunt completate cu peisajul colinelor, elemente vegetale și arhitecturale, iar jocul tonurilor închise și accentele deschise creează irepetabila atmosferă a miracolului. Mesajul peisajului exprimă cel mai pregnant semnificația codificată a imaginii, cum ar fi *Visul lui Iacob* din biserica din satul Tabani (1882). Peisajul completează și echilibrează fundalul compozițiilor icoanelor populare din secolul al XIX-lea.

Apariția primei instituții de învățământ artistic din Basarabia – Școala de desen fondată în 1887 și condusă de T. Zubcu, dar și a pictorilor profesioniști, lucrările cărora au puține tangențe comune cu cele ale zugravilor și ale meșterilor populari, sunt factorii care au favorizat o evoluție specifică, deosebită a picturii religioase, inclusiv și a peisajului. Icoanele executate de pictorii profesioniști din

perioada respectivă, semnate de P. Piscariov, F. Maleavin, P. Șilingovschi, G. Filatov, V. Ivanov ș.a., corespundeau noilor imperative ale bisericii pentru un stil academic, cea a icoanelor-tablouri, cu puține tangențe la epoca anterioară. Astfel, icoanele realizate de artiștii plastici vor implementa stilul academic al picturii, vor purta un caracter laicizat, iar peisajul de pe fundalul icoanei sau al frescei va deveni mai realist, lipsit de semantica și încărcătura simbolistică, atât de caracteristică perioadei precedente.

Subcapitolul 2.2. Peisajul în creația artiștilor plastici basarabeni în anii 1887-1918

Divizată în două etape distincte, perioada modernă se conturează între anii 1887-1918 (prima etapă) și 1918-1940 (etapa a doua), fiind analizată în contextul proceselor artistice din România, Rusia și Ucraina, unde acest proces a evoluat mult mai timpuriu decât în regiune. Impactul fenomenului artistic european se manifestă în mod diferit în arta Rusiei, României și a Ucrainei, la confluența cărora s-a format arta basarabeană. O deosebită prestanță l-a avut pictura „barbizonienilor”, deopotrivă cu impresionismul, și *Stilul 1900*, care și-a aflat spațiul fertil, și a manifestat plenar unele trăsături specifice sau tendințe stilistice. Acest fenomen în Basarabia s-a format sub influența expozițiilor *peredvijnicilor* ruși și ucraineni, care au fost vernisate la Chișinău în anii '80-'90 a secolului al XIX-lea. Iminentă este deschiderea primei Școli Serale de Desen din Chișinău (T. Zubcu în 1887 și V. Ocușco în 1897), a primei Societăți de Arte Plastice (1903), unde au loc expozițiile pictorilor V. Ocușco, P. Piscariov, P. Șilingovschi, V. Blinov și M. Berezovschi, cu lucrări în genul peisager ce denotă o amprentă aparte în spațiul autohton. Începând cu prima expoziție organizată în 1903 sub tutela Societății basarabene, treptat, locul *peredvijnicilor* este preluat de reprezentanții școlii naționale. Mulți dintre pictori pleacă la studii în străinătate: N. Patlajan, P. Vaxman – la Paris; Șneer Cogan și Moissey Kogan – la München; G. Remmer, T. Răileanu, E. Maleșevschi, P. Șilingovschi, A. Șciusev – la Sankt Petersburg ș.a. [22, 121 p.], ca prin lucrările de mai apoi să valorifice genul peisajului prin pictura și grafica de șevalet, cu particularitățile artei moderne.

Subcapitolul 2.3. Creația plasticienilor-peisajști din Basarabia interbelică (1918-1940)

Se înregistrează schimbări fundamentale în statutul social, cultural și politic al Basarabiei ca urmare a unirii cu România Mare. Apariția Societății de Arte Frumoase (Belle Arte) din Basarabia (1921-1939) și modificarea statutului Școlii de Arte Frumoase (A. Plămădeală în 1918), fondarea Pinacotecii (1939) – primul muzeu de artă, alcătuit din donațiile pictorilor și ale Ministerului Culturii și Cultelor din România, ca suport în fondarea Muzeului de Artă din perioada postbelică [23]. Continuarea studiilor studenților basarabeni la Iași și București, în diferite centre europene s-a soldat cu realizări valoroase, consemnând includerea artei basarabiene în circuitul valorilor europene.

În Basarabia, majoritatea influențelor stilistice au cunoscut o interpretare originală, reflectată și prin peisaj, în pictură și grafică, cu predilecție în creațiile pictorilor L. Arionescu-Baillayre (neoimpresionism), Au. Baillayre (promotor al modernismului), P. Șilingovschi, care prezintă interes

pentru constructivism, postimpresionism. *Stilul 1900* (simbolism) este reflectat în operele lui E. Maleșevschi, iar expresionismul - în lucrările lui Ș. Cogan, Gh. Ceglocoff, A. Kudinoff, V. Doncev ș.a. Reprezentanți ai curentului *Art Nouveau*, autori de peisaje pot fi considerați P. Șilingovschi (*La treierat, Primăvara, Tristețe*), Gr. Fiurer cu *Chișinăul vechi, Biserica catolică*, Ș. Cogan cu *Biserica Măzărachi, Casă din Chișinău* ș. a. Aceste tendințe artistice s-au manifestat pe teritoriul Basarabiei până în 1940, deși în acest răstimp creația unor peisajisti se modifică substanțial.

Continuatorii artei *peredvijnicilor* ruși și ucraineni ai școlii din Odesa - V. Ocușco, P. Piscariov, A. Climasevschi, V. Blinov, M. Berezovschi ș.a., contribuie la dezvoltarea genului peisajului, care își expun peisaje în cadrul expozițiilor tradiționale organizate de Societatea de Arte Frumoase. Subiectele peisajere se disting printr-o paletă vie cu culori saturate, care reproduc pitorescul rustic cu relief muntos și căsuțe țărănești, creând o atmosferă de basm a panoramei basarabene. O distanțare palpabilă se conturează în lucrările realizate în tradițiile *peredvijnicilor*, bogăția coloristică se datorează colegilor din Odesa (Societatea Pictorilor din Sudul Rusiei), în maniera de interpretare ce ne amintește de pânzele lui N. Grigorescu sau ale lui I. Andreescu și se manifestă, de regulă, în peisaj în care predomină *plein-air*-ul [16, 278 p.].

Prin căutările stilistice și interpretarea peisajelor, creația pictorilor reflectă realitatea basarabeană, cu problemele și specificul său, fiind o parte componentă a culturii din arealul general – românesc și din cel european. Etapa anilor 1918–1940 confirmă apariția unor talente deosebite ca Au. Baillayre, A. Plămădeală, B. Nesvedov, V. Doncev, A. Foinițki, Ș. Cogan, P. Bespoianăi (grafică), E. Maleșevschi, E. Gamburd, V. Ocușco, N. Arbore (pictură) ș.a., din domeniul peisajului. Ea marchează apogeul evoluției artiștilor plastici basarabeni în noi modalități de tratare a genului cu viziuni moderne. La acea vreme artiștii plastici au instituit bazele artei contemporane din RSSM și ulterior în Republica Moldova, influențând considerabil evoluția ei de mai departe.

Subcapitolul 2.4. Concluzii la capitolul 2

Evoluția reprezentărilor de peisaj în perioada medievală în frescă, icoană și miniatură, posedă un caracter secudar pentru fudal, fiind un sistem de expresii artistice, un limbaj special, ale căror elemente corespund semnelor convenționale. Peisajul și coloritul în pictura premodernă își poartă conținutul ca pe un mesaj unic și simbolic.

Perioada modernă este cea care reprezintă constituirea tuturor formelor și a domeniilor artei plastice profesioniste din Basarabia, fiind analizată în contextul procesului artistic din România, Rusia și Ucraina, unde a evoluat mult mai timpuriu decât în Basarabia.

Analiza peisajului în perioada anilor 1887–1918 și 1918–1940, a permis să observăm în operele pictorilor conturarea distinctă a căutărilor unor noi mijloace artistice de expresie, caracteristice pentru

impresionism, postimpresionism, expresionism ș.a., care au existat paralel cu tendințele *peredvijnicilor* ruși.

Capitolul 3. Peisajul contemporan în artele plastice din RSS Moldovenească și Republica Moldova (1945–2010)

Capitolul prezintă o analiză detaliată a particularităților evoluției peisajului în perioada sovietică, aflată sub influența dogmei „realismului socialist”, și reflectă calea de creație a pictorilor care au profesat peisajul (M. Petric, E. Romanescu, V. Pușcaș, M. Grecu, I. Vieru, A. Zevin, A. David, I. Jumati, V. Cojocaru, A. Sârbu (pictură) ș.a.), fiind identificat locul și rolul peisajului în anii 1945–2010. Odată cu proclamarea independenței Republicii Moldova (1991), artele plastice autohtone cunosc o veritabilă explozie a creației, sintagmă valabilă și pentru peisaj. În paginile capitolului se face analiza peisajului prin prisma lucrărilor plasticienilor care au activat și continuă să profeseze după 1991 (I. Bogdesco, Gh. Vrabie, E. Childescu, A. Colâbneac (grafică), M. Saca-Răcilă, S. Vrânceanu, E. Rotaru, A. Negură (arte decorative) ș.a.), fiind specificate tendințele generale și particularitățile, asemănările și deosebirile cu perioadele precedente.

Subcapitolul 3.1. Diversitatea abordării peisajului în arta plastică moldovenească în anii 1945-2010

Peisajul a fost, cu certitudine, unul dintre genurile de pictură preferate de plasticienii din RSS Moldovenească. Predilecția poate fi explicată, prin faptul că meleagurile moldovenești oferă o varietate enormă de priveliști și posibilități de a profesa peisajul: reliefuri, dealuri împădurite, coline, stepe, drumuri ce șerpuiesc printre vii și livezi, orașe și sate, bazine acvatice, monumente de arhitectură din piatră și lemn, un veritabil patrimoniu cultural al țării [41, p. 73]. Mai bine de patru decenii au evoluat principiile și modalitățile de abordare a peisajului, s-au diversificat preferințele față de anumite peisaje (riverane, montane, rurale, arhitecturale, de glorificare a muncilor agricole etc.), pictorii explorând în mod diferit tematica în cauză.

O altă direcție în domeniul artei era prezentarea obiceiurilor naționale, moment soldat cu revigorarea costumului național, folosirea motivelor populare în arta plastică și arta decorativă moldovenească. Această tradiție s-a manifestat și în reprezentarea peisajului local, cu sublinierea spiritului național: moldoveni în haine naționale dansând la horă, bătrâni în căciuli tradiționale și cojoace, ciobănași cu turme de oi pe fundalul unor coline etc. Este perioada când se nega orice formă de expresivitate plastică cu viziuni impresioniste, accentul fiind plasat pe „puritatea realismului socialist”. De fapt, „realismul socialist” a intervenit în arta moldovenească chiar din primele luni de instaurare a puterii sovietice, în 1940, obținând maximă maturitate prin anii 1948–1952. Artiștii rămași la Chișinău au fost constrânși să creeze conform modelelor perimate, adaptate cerințelor noii ideologii, plasticienii autohtoni fiind învinuiți de formalism și impuși să creeze după modelul *peredvijnicilor* sau

să se reprofileze. Pictorii care nu respectau aceste norme și directive erau criticați dur, eliminați din rândurile Uniunii Artiștilor Plastici, fapt care conducea la lipsa comenzilor, a posibilităților de a te afirma în calitate de artist plastic. Și genul peisajului trebuia să transmită obligatoriu frumusețea ținutului moldav în perioada sovietică. Tablourile lui D. Sevastianov, E. Gamburd, B. Nesvedov, I. Jumati, A. Climașevschi, A. Vasiliev de la începutul anilor 1950 trasează deocamdată tendințele principale, fără a fi axate pronunțat pe filiera ideologică. Sunt realizate și peisaje cu tratări evidente *plein-air*-iste. Peisajele cu caracter preponderent de studii erau rar prezentate la expoziții și redau vederi urbane sau peisaje rustice, cu motive ale vieții colhoznică și nu interpretau lirismul naturii. Este clar că artiștii nu manifestau niciun entuziasm pentru teme impuse, angajate, nu dispuneau de acel elan creator necesar pentru realizarea unei veritabile opere de artă. O mare parte din pictori vor nega noile viziuni și cerințe față de arta pe care o pot realiza.

În următoarele decenii plasticienii moldoveni continuă să exploreze subiecte istorico-glorioase, tema muncii și cea a succeselor obținute de omul sovietic. Peisajele realizate în acest segment temporal posedă anumite note de lirism, frumusețe și naturalețe. La M. Grecu subiectul naturii este asociat cu motivele industriale; I. Jumati, deopotrivă realizează peisaje panoramice cu râul Nistru și ciobănaș cu turme de oi pe prim plan; continuă să impresioneze prin peisajele sale A. Vasiliev. Un pictor interesat al acestui deceniu a fost I. Vieru; se remarcă și V. Obuh, deopotrivă cu unele peisaje industriale realizând și peisaje lirico-epice; tinde să redea starea naturii printr-un limbaj foarte realist și Iu. Șibaev. Un interes deosebit denotă creația plasticienilor D. Sevastianov, E. Romanescu, F. Hămuraru, S. Cuciuc, a graficienilor I. Bogdesco, V. Ivanov. Studiul lucrărilor pictorilor din domeniul peisajului din anii 1960 ne permite să constatăm în ce mod tratarea „realistă” din anii ’40–’50 ai secolului trecut obține noi modalități de reflectare artistică a imaginii lumii înconjurătoare. Monumentalitatea și decorativismul sunt procedee artistice cu influențe din folclorul popular, utilizate pe larg de pictori.

În anii 1960 pictorii moldoveni care preferau peisajul au fost influențați de o nouă tematică angajată, anume peisajul industrial. În lucrările acestei perioade se distinge asocierea peisajelor naturale cu construcțiile, industrializarea care a cuprins întreg teritoriul țării. În acest context, se înscriu și peisajele lui M. Petric: cu un colorit rezervat, cu compoziții fixe și bine aranjate, cu o integritate și viziune individuală a naturii. Fiecare artist plastic se remarcă printr-un limbaj inconfundabil și prin contribuția adusă în dezvoltarea picturii din RSSM. Maeștrii consacrați (M. Grecu, V. Rusu-Ciobanu, A. Zevin, Gh. Jancov ș. a.) au „eliberat” încă la finele deceniului al șaselea – începutul deceniului al șaptelea a secolului al XX-lea pictura din RSSM de sub „rigorile” așa-numitului academism socialist. Multe din operele acestor artiști au devenit deja antologice și fără ele nu poate fi concepută școala de pictură moldovenească din perioada sovietică. Tot lor le datorăm reintroducerea în pictura profesională a limbajului artei populare, artei naive, revalorificarea folclorului plastic național.

Prin creația autentică plasticienii moldoveni au pus bazele artei contemporane moldovenești, influențând considerabil procesul evoluției din anii 1960–1970. În lucrările din perioada respectivă se revine la reflectarea istoriei „epocii de aur” a poporului moldav, a influențelor folclorice. Fiind înarmați cu dictonul lui M. Grecu de la începutul anilor 1960 „să învățăm de la geniul poporului” [30, p. 112], artiștii plastici au perceput inevitabil rădăcinile artei populare moldovenești. Criticii de artă au salutat această formă de îmbogățire a mijloacelor și limbajului plastic, fiind înrădăcinat și termenul de „școală națională”, care se prezenta drept una din cele mai interesante la expozițiile unionale de artă plastică. Cercetătorii deosebesc câteva căi de studiu al artei populare, dintre care remarcăm poetizarea motivelor etnografice cu mijloacele convenționale ale picturii; stilizări în spiritul artei populare; stilizarea exterioară; simplificarea stilului în spiritul artei naive. Însă cele mai originale și valoroase lucrări ale timpului au fost realizate în baza sintezei mijloacelor expresive, produse la un nivel înalt de valorificare a tradițiilor culturii europene profesionale și a artei populare naționale [33, p. 48-53]. Mulți plasticieni urmează exemplul lui M. Grecu și încep să practice o pictură decorativă bazată pe principiile artei moderne (postimpresionism). Prin aceste peisaje plasticienii se desprind de ilustrativism, modifică opera prin generalizare, sintetizare și monumentalizare a formelor, prin accentuarea posibilităților emoționale și decorative ale culorii. Peisajele perioadei posedă amprenta artei populare atât în concept-idee, tematică, cât și în formă-colorit, iar elementele arhitecturale relevă o cunoaștere profundă a obiceiurilor și tradițiilor populare. Creațiile artiștilor plastici din anii 1970 reflectă distinct două tendințe, care au puține tangențe comune: pe de o parte, sunt continuate tradițiile artei figurative, pentru care optează majoritatea pictorilor, iar pe de alta, apar elemente experimentale în pictură, se promovează maniere stilistice proprii, distanțate peremptoriu de „realismul socialist”. Dezvoltarea artelor plastice de la finele deceniului se manifestă prin intense căutări ale unor concepții individuale de gândire originală, de formare a unor noi viziuni, izvorâte din tradiția și gândirea omului simplu din popor, din datinile și obiceiurile neamului nostru. De fapt, a fost o perioadă când cantitatea prevala constant asupra calității, perioada desfășurării unui număr mare de expoziții jubiliare și tematice, perioada apariției germenilor unei arte libere, independente, anume prin explorarea unor procedee artistice și expresive, preluate de la predecesori. O altă modalitate de expresie în pictura moldovenească se observă în creația pictorilor V. Rusu-Ciobanu și Gh. Jancov, ale căror peisaje pe parcursul anilor s-au aflat sub influența picturii naive.

Subcapitolul 3.2. Tendințe și perspective în evoluția peisajului la sfârșitul secolului al XX-lea

La sfârșit de secol se atestă locul unor schimbări radicale –, după o lungă perioadă de stagnare, a venit timpul „restructurărilor”, libertatea spiritelor creative și raportarea valorilor autohtone la cele universale. Haosul de la finele anilor '80 ai secolului trecut, criza și incertitudinea economică, instabilitatea social-politică și scăderea nivelului de trai din întreg spațiul sovietic a dus la destrămarea

unui imperiu enorm, URSS. Deschiderea frontierelor, posibilitatea de liberă exprimare și manifestare artistică a marcat și sfârșitul erei artei sovietice angajate. A fost deschisă calea spre schimbul de experiență și opinii cu plasticienii din țările europene, dar mai ales, artiștii moldoveni au putut să verniseze numeroase expoziții (*Saloanele Moldovei*). Expozițiile comune ale pictorilor de pe ambele maluri ale Prutului se desfășurau la Bacău (prima expoziție vernisată în iulie 1991) și la Chișinău. Plasticienii obțin posibilitatea să participe la manifestări ale artei contemporane, la expozițiile grupurilor de creație informale, avangardiste, printre care se remarcă grupul „Fantom” (format la începutul anului 1990 din șase pictori și un critic de artă), grupul „Zece” (format în 1992, denumirea indică numărul inițial al participanților). Este o posibilitate de a-și expune lucrările în galeriile-saloane private, care tindeau spre promovarea unei creații novatoare. Artă acestei perioade promovează maniera specifică țărilor în curs de tranziție de a se manifesta, de a se acomoda la noile realități, la criza economică, la lipsa comenzilor ș.a.

Tendențele noi în pictură după 1985 se caracterizează printr-o complexitate aparte, generată de situația istorică. Maeștrii progresivi, care nu și-au subordonat niciodată creația ideologiei și artei angajate, în condițiile căutărilor artistice și de autoexprimare luptau pentru dreptul de a crea, în afara limitelor și criteriilor doctrinei politice a realismului socialist. Majoritatea pictorilor nu au fost nevoiți să-și modifice creația. Deschis și obiectiv își exprimau gândurile, trăirile și sentimentele, transmițând frumusețea adevărată a peisajului moldovenesc, fără zâmbetele artificiale ale colhoznicilor sau cu subiecte ale orașului în construcție, fiind motivați de catalizatorul lucrărilor cu caracter inovator ale plasticienilor M. Grecu, V. Rusu-Ciobanu, A. Zevin, în evoluția gândirii artistice și a imaginației libere. Experimentarea continuă și în rândurile creatorilor de tapiserie din această perioadă, care se înscriu într-un spectru de sisteme stilistice și plastice, structural-spațiale, folosind, în calitate de mijloace plastice simbolul, alegoria și metafora. În domeniul graficii de șevalet explorat de E. Zavtur, V. Covali, S. Solonari, V. Cuzmenco, G. Bosenco, V. Filatov, E. Caftan, N. Danilenco ș. a., au fost create lucrări cu tematică inspirată din manierele stilizatoare ale artei populare, într-un mod mai complex, cu elemente alegorico-simbolice.

Subcapitolul 3.3. Peisajul în viziunea plasticienilor contemporani

Evoluția ulterioară a artelor plastice din Republica Moldova, de la mijlocul anilor 1990–2000 este marcată de apariției unei arte novatoare, implicit și genul peisajului a cauzat deschiderea unei noi perioade în creația plasticienilor din Moldova, („etapa post-Grecu”). Genul peisajului obține aspecte camerale, de panoramă și exprimă mai generos natura Moldovei la trecerea dintre secole, fiind reprezentat în pictură, grafică, tapiserie de pictorii din diferite generații utilizând diferite tendințe artistice și stilistice de interpretare: E. Romanescu, M. Petric, I. Vieru, D. Peicev, V. Rusu-Ciobanu, V. Brâncoveanu, L. Țoncev, L. Mudrac, M. Mungiu, E. Bontea, D. Peicev, V. Movileanu, V. Nașcu,

I. Cojocaru, S. Cuciuc, V. Dohotaru, I. Chitoroagă, P. Jireghea, Gh. Jalbă, S. Galben, I. Țâpin, E. Bontea, T. Bătrânu, A. Negură, T. Zbârnea, V. Cobzac, V. Moșanu, A. Rurac, V. Hristov, A. Mudrea, Gh. Vrabie, E. Childescu, V. Palamarciuc, M. Burea, I. Svernei, V. Ursu, E. Zavtur, V. Leancă, A. Katalnikov, A. Alavațchi, V. Cozmolici, V. Damir, V. Ivanciuc, I. Șuh ș. a.

Dezvoltarea peisajului în timp poate fi descoperită și după piesele de patrimoniu din colecția Muzeului Național de Artă a Moldovei, care include opere de valoare din mai multe compartimente, fiecare cu opere reprezentative în genul peisajului, fie ca lucrare aparte, fie că fundal, ca plan secund. Peisajul a fost explorat de mai mulți plasticieni, graficieni, meșteri de artă decorativă ș.a. Pentru unii peisajul a devenit cartea de vizită, fiind prezentat la expoziții, concursuri, constituind majoritatea covârșitoare a lucrărilor; alții s-au aplecat sporadic asupra peisajului, în speranța de a găsi armonia naturii și liniștea sufletească.

Subcapitolul 3.4. Concluzii la capitolul 3

Specificul peisajului din a doua jumătate a secolului al XX-lea, – începutul secolului al XXI-lea în artele plastice, este determinat de influența ideologică a „realismului socialist”, reflectând postulatele teoretice și practice ale peisajului socialist. Mai mulți plasticieni, ca M. Grecu, V. Rusu-Ciobanu, Gh. Jancov ș. a. treptat se deplasează prin creația sa, pe tradițiile și decorul popular, interpretate prin stilizarea decorativă și naivă, originală, prin experimentarea noilor materiale de lucru, locul unde se întâlnește trecutul și viitorul.

Peisajul ocupă o poziție aparte în pictura și grafica de șevalet, în artele decorative practicate de E. Romanescu, I. Țâpin, L. Țonceva, L. Mudrac, P. Jireghea, S. Cuciuc, S. Galben, I. Chitoroagă, V. Nașcu, T. Bătrânu, V. Cojocaru, M. Țăruș, V. Slobodzinski, V. Guțu, Gh. Munteanu, F. Hămuraru, I. Daghi, A. Oprea, V. Movileanu, M. Mungiu, T. Zbârnea, Gh. Jalbă, A. Mocanu, L. Hâncu, V. Dohotaru, V. Ivanov, Gr. Fiurer, B. Nesvedov, I. Bogdesco, Gh. Vrabie, G. Guzun, E. Childescu, E. Zavtur, V. Palamarciuc, A. Negură, V. Damir, V. Ivanciuc, I. Șuh ș. a., creația căreia domină totalmente sau este o punte de trece la alte genuri de artă.

Genul peisajului își extinde evident arealul de acoperire, devenind un factor generalizator al artelor plastice contemporane din Moldova. Anume această ultimă etapă în evoluția peisajului contemporan constituie o mărturie elocventă a valorii artistice a genului și a particularităților specifice, care pune în circuit lucrări și personalități notorii în artele plastice din Republica Moldova.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Ca gen al artelor plastice din Moldova, peisajul ocupă un loc aparte. El a devenit un spațiu al contemplării, în funcție de motivele reprezentate: peisaj forestier, rural, urban, arhitectural, marin ș.a. În timp ce în literatura de specialitate cu privire la arta universală pot fi găsite numeroase lucrări în care

este analizată evoluția și afirmarea peisajului, în Moldova, cu excepția unor publicații sporadice, acest gen nu s-a aflat în atenția criticilor și istoricilor de artă, fapt care a și condiționat alegerea peisajului drept subiect de cercetare. Studiul complex și multiaspectual a evoluției peisajului, definirea specificului acestuia, care a dus la completarea unei panorame veridice a procesului artistic din Moldova, a condus la **următoarele concluzii**:

1. Actualmente se constată lipsa unor lucrări generale, teoretice, care ar reliefa genul peisajului. Totodată, nu pot fi trecute cu vederea contribuțiile semnificative ale cercetătorilor care au scos în evidență creația pictorilor din regiune – T. Stăvilă, L. Toma, C. Spânu, E. Barbas, C. I. Ciobanu ș.a.

2. Elementele peisajului în arta manuscriselor medievale, imaginile evangheliștilor sunt reprezentate pe un fundal peisajer laconic, unde fiecare element descindea din simbolismul limbajului religios. Nu toate icoanele basarabene posedă ca parte componentă peisajul, în majoritatea cazurilor reprezentarea naturii apare în icoană după secolul al XVIII-lea. Laconic, peisajul este redat în iconografia celor douăsprezece sărbători împărătești, și aproape în permanență este prezent în icoane de factură populară ce includ reprezentări de biserici, care simbolizează creștinismul și, abia vizibil, copacii de cedru, specific orientali, conturați pe fundalul cerului. Peisajul completează și echilibrează fundalul compozițional al icoanelor populare din secolul al XIX-lea. La sfârșitul secolului al XIX-lea icoanele pictate de P. Piscariov, F. Maleavin, P. Șilingovschi, G. Filatov, V. Ivanov abordează stilul academic al picturii, peisajul de pe fundalul icoanei devenind mai realist, lipsit de semantica și încărcătura simbolică, proprie perioadei precedente.

3. În anii 1887–1918, în domeniul peisajului au profesat mai mulți pictori originari din Basarabia sau stabiliți aici cu traiul. Peisajele realizate în această perioadă reflectă mentalitatea plasticienilor, profesionalismul și viziunea filosofică asupra lumii, influența anumitor școli artistice (rusă, cea din Odesa). Creația plasticienilor care abordează genul peisagist este unul cu relief muntos sau cel rustic cu căsuțe din lut și gard din nuiele ce abundă-n verdeață, urmat de cel urban al periferiilor, marinist ș.a. Este perioada creației fructuoase a pictorilor V. Ocușco, V. Blinov, P. Șilingovschi, P. Piscariov, A. Climașevschi, Ș. Cogan, N. Gumalic, M. Berezovschi ș.a.

4. În perioada anilor 1918–1940, se înregistrează schimbări principiale și fundamentale în statutul social, cultural și politic al Basarabiei. În acest interval de timp se remarcă prin creația lor A. Plămădeală, Au. Baillayre, E. Maleșevschi, V. Donceev, A. Climașevschi, P. Piscariov, Ș. Cogan și Gh. Ceglökoff, V. Ivanov, A. Kudinoff, P. Șilingovschi, V. Blinov ș.a. Continuă să fie aprofundate tendințele principale în dezvoltarea artei plastice; se conturează distinct căutările unor noi mijloace artistice de expresie, caracteristice pentru postimpresionism, *Stilul 1900*, expresionism, care au existat paralel cu tendințele „realismului democratic”. Abordarea genului peisajer se atestă la plasticienii basarabeni apropiați de căutările picturale impresioniste cu un colorit suculent. Creația pictorilor

reflectă realitatea basarabeană, cu problemele și laturile frumoase, fiind o parte componentă a culturii din arealul general românesc și din cel occidental.

5. În perioada postbelică dezvoltarea artei neangajate nu era favorizată, însăși libertatea de creație fiind considerată foarte primejdioasă. Pentru mai mulți plasticieni peisajul a devenit o modalitate de exprimare a percepției lumii, a redării situației dezastruoase și a urgiilor celui de-al Doilea Război Mondial. Peisajul reflectă imagini sumbre ale ținutului după război, își schimbă și gama coloristică, fiind folosite mai mult nuanțe calde, întunecate (cafeniu, ocru, maro, roșu-brun), care sunt modelate cu ajutorul luminii (clarobscurului). „Realismul socialist” a intervenit în arta moldovenească din primele luni de instaurare a puterii sovietice. Artiștii au fost constrânși să creeze conform exemplelor perimate, plasticienii autohtoni erau învinuiți de formalism și impuși să creeze după exemplul *peredvijnicilor*.

6. În perioada sovietică un rol deosebit l-au avut peisajele rustice cu colhoznici, cele industriale cu motivele unei urbe în construcție. Ca gen autonom al artei, cu reflectarea adecvată a pitorescului plaiului moldav, peisajul a avut o dezvoltare destul de anevoioasă. În diferite perioade, peisajul rustic, arhitectural, urban a fost profesat de maeștri notorii A. Vasiliev, A. Climașevschi, M. Petric, D. Sevastianov, M. Grecu, A. Zevin, V. Rusu-Ciobanu, I. Jumati, I. Vieru, A. Sârbu, A. Baranovici, V. Brâncoveanu, I. Țâpin, L. Țonceva, E. Bontea, ulterior peisajul intrând în aria creației artiștilor plastici E. Romanescu, S. Cuciuc, I. Bogdesco, A. David, G. Jancov, P. Jireghea, a graficienilor E. Childescu, V. Cojocaru, Gh. Vrăbie, Gh. Guzun, E. Merega, E. Zăvțur, V. Palamarciuc ș.a. și a meșterilor de artă decorativă S. Ciocolov, I. Postolachi, V. Poleacova, T. Canaș, G. Filatov, N. Serova, E. Rotaru, S. Vrânceanu, M. Saca-Răcilă. Experimente în pictură au fost realizate de M. Grecu, V. Rusu-Ciobanu ș.a. Impactul artei populare asupra peisajului este unul important, plasticienii folosind în lucrările lor elemente populare, din folclorul tradițional, decorativismul deseori excesiv și arta naivă influențând pictorii pasionați de peisaj.

7. În anii 1970–1980 peisajul obține spații tot mai largi în toate domeniile artelor, iar plasticienii experimentează diverse tehnici, creează cicluri de peisaje: Moldova rustică, Codrii Moldovei, Nistrul (M. Petric, E. Romanescu, M. Mungiu, Gh. Munteanu, V. Cojocaru ș.a.), pledând pentru o tematică națională, completată cu elementele covorului, ornamentica națională, coloristica deosebită specifică țării. Realitățile de la finele anilor 1980, inclusiv restructurarea, au condiționat libera creație a plasticienilor, respingerea artei ideologice, angajate.

8. Tendințele noi în pictură după 1985 se caracterizează printr-o complexitate generată de situația istorică. Au apărut primele grupări artistice de după perioada postbelică: „Zece” (1989), „Fantom” (1992), a fost fondat Institutul de Istorie și Teoria Artelor (1991), au fost elaborate primele studii menite să acopere lacunele istoriografice în domeniul creației plasticienilor care au preferat peisajul. Plasticienii autohtoni preferă să redea aspecte intime ale naturii sau să o glorifice, să o conceptualizeze

în sens simbolic ori metaforic. Libertatea în creație le-a permis pictorilor să aibă convingeri proprii în paralel cu cultura românească și cea universală, cu o tendință de studiere a realităților morale și sociale ale vieții. Etapa apariției unei arte novatoare la mijlocul anilor 1990–2000 a marcat evoluția ulterioară a artelor plastice din Republica Moldova, implicit și genul peisajului a cauzat deschiderea unei noi perioade în creația plasticienilor din Moldova, („etapa post-Grecu”).

9. La răscrucea secolelor XX–XXI, tinerii artiști plastici și cu experiență din Republica Moldova promovează genul peisajer, abordând diverse tematici, materiale și tehnici de lucru, trecându-le prin filtrul personalității sale, energizându-le emotiv prin elemente de limbaj plastic liber.

Recomandări. În urma analizei și sintezei informației studiate cu referire la genul peisajului în contextul artelor plastice din Moldova, propunem următoarele:

- a realiza mini-monografii, albume sau culegeri de materiale didactice cu operele pictorilor moldoveni care au profesat peisajul;
- a realiza, în colaborare cu centrul expozițional *C. Brâncuși*, Muzeul Național de Artă a Moldovei și a Ministerului Culturii din Moldova, a unor publicații, care ar extinde substanțial valoarea peisajului ca gen de artă, ar duce la cunoașterea creației plasticienilor, practic uitați de cercetători, lipsă la expozițiile de artă;
- a edita pe suport de hârtie și în format electronic date cu privire la creația artiștilor plastici, care au realizat și continuă să valorifice genul peisajer, în vederea protejării patrimoniului adevărat al culturii naționale;
- a realiza unele publicații cu descrierea tehnică, artistică, stilistică, cu menționarea valorii istorice și artistice a lucrărilor de genul peisajer din colecțiile muzeistice și private, care ar condiționa cunoașterea valorilor veritabile a operelor de artă și ar reduce rolul artei comerciale.

Bibliografie:

În limba română:

1. Assunto R. Peisajul și estetica (tradus în română de Olga Mircelescu). București: Meridiane, vol. I, 1986, 472 p.
2. Barbas-Brigalda E. Igor Vieru. Monografie-album. Seria Maeștri basarabeni din secolul XX. Chișinău: Arc, 2006, 95 p.
3. Barbas-Brigalda E. Pavel Șilingovschi. Seria Maeștri basarabeni din secolul XX. Chișinău: Arc, 2002.
4. Barbas-Brigalda E. Evoluția picturii de gen din Republica Moldova. Chișinău: Știința, 2002, 107 p.
5. Bartolli D. Omul desăvârșit. Torino, 1836, 264 p.
6. Braga T. Alexandru Plămădeală. Chișinău: Arc, 2007, 96 p. Seria Maeștri basarabeni din secolul XX.
7. Calășnicov I. Leonid Grigorașenco. Chișinău: Arc, 2006, 95 p.
8. Ciobanu C. I. Andrei Sârbu. Maeștri basarabeni din secolul XX. Chișinău: Arc, 2004.
9. Ciobanu C. I. Biserica Adormirii Maicii Domnului din Căușăni. Chișinău: Știința, 1997.
10. Ciobanu C. I. Valentina Rusu-Ciobanu. Album. Chișinău: Arc, 2003, 151 p.
11. Ciobanu C. I. Mihai Petric. Chișinău: Arc, 2007, 143 p.
12. Evdochimov P. Arta icoanei – o teologie a frumuseții. București: Meridiane, 1998.
13. Frunzetti I. Filosofia artei în descrierea epocii baroce. București: Meridiane, 1983.
14. Hofmann W. Fundamentele artei moderne. București: Meridiane, 1977, v. II (traducere din engleză de Stănescu B.).
15. Kagan M. S. Morfologia artei (traducere de Anca Irina Ionescu). București: Meridiane, 1979, 573 p.
16. Kultermann Udo. Istoria istoriei artei, București, 1977, 278 p.
17. Lhote A. Tratat despre peisaj și figură (traducere în română de D. Dancu). București: Meridiane, 1969.
18. Munteanu A. Peisajul artei vizuale în contextul evoluției. În: Arta, Arte Vizuale, Chișinău: Notograf, 2010, p. 126-131+il.
19. Miclea Ion, Florescu Radu. Dragomirna, București: Meridiane, 1976, p. 24-56.
20. Pleșu A. Pitoresc și melancolie. O analiză a sentimentului naturii în cultura europeană. București: Univers, 1980.
21. Spînu C. Eleonora Romanescu: Pictură [album] / text: C. Spînu. Chișinău: Cartea Moldovei, 2006, 76 p.
22. Stavilă T. Arta plastică din Basarabia de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. Chișinău: Știința, 1991, 121 p.
23. Stavilă T. Arta plastică modernă din Basarabia: 1887–1940. Chișinău, 2000.
24. Stavilă T. Auguste Baillayre. Maeștri basarabeni ai secolului XX. Chișinău: Arc, 2004.
25. Stavilă T. Eugenia Maleșevschi. Maeștri basarabeni ai secolului XX. Chișinău: Arc, 2004.
26. Stavilă T. Icoana basarabească în secolul al XIX-lea. În: Akademos, Chișinău, 2011, nr. 4 (23), p. 144-151.
27. Stavilă T. Pavel Piscariov și Șneer Cogan. Între peredvijnici și Art Nouveau. În: Arta, Arte vizuale, Chișinău: Notograf, 2010, p. 46-57.
28. Toma L. Dmitrie Sevastianov. Chișinău: Combinatul Poligrafic, 2012, 111 p.
29. Toma L. Eugenia Gamburd. Monografie-album. Tel-Aviv, 2007.
30. Toma L. Mihai Grecu. Chișinău: Arc, 2006, 112 p.
31. Toma L. Peisajul în pictura din Republica Moldova. În: Arta, Arte vizuale, Chișinău, Epigraf, 2002, p. 71-73.
32. Toma L. Pictura în contextul vieții artistice a Moldovei din prima jumătate a anilor 1990. În: Arta, arte vizuale, Chișinău, 2009, p. 74-81.
33. Toma L. Tradițiile artei populare în pictura din Moldova. Anii '60 ai secolului XX. În: Arta. Chișinău: Epigraf, 2004, p. 48-53.
34. Toma L. Chișinăul în pictură. Catalog-bibliografie. Biblioteca Municipală B. P. Hasdeu. Chișinău: Elena - V. I, 2012, 176 p.
35. Vianu T. Opere. (Estetica). București: Minerva, 1976, vol. IV.
36. Vida Gheorghe. Nina Arbore. Chișinău, Arc, 2004.
37. Wojciechowski A. Arta peisajului, din Renaștere până la mijlocul secolului XX, . București: Meridiane, 1974, p. 231.

În limba rusă:

38. Зевина А., Роднин К. Изобразительное искусство Молдавии, Кишинев, 1965, 181 с.
39. Лившиц М., Мансурова А. Изобразительное искусство Молдавской ССР. Москва, 1957, 93 с.
40. Лившиц М., Чезза Л. Изобразительное искусство Молдавии. Кишинев: Шкоала Советикэ, 1958, 227 с.

41. Мельник-Любинецкий А. А. Климашевский А.В. Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1969, 25 с.
42. Милюхина Т. Александр Фойницкий. Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1980, 47 с.
43. Никулин Н. Н. Нидерландская живопись XV- XVI веков. Москва: Изобразительное искусство, 1988.
44. Никулина О. Природа живописи, Россия, 1982, стр.176.
45. Тома Л. Портрет в молдавской живописи. Кишинев, 1983, 159 с.
46. Чезза Л. Пиктура молдовеняскэ. Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1966, 49 с.
47. Чезза Л. Плоды с дерева дружбы. Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1964, 135 с.
48. Тарабукин Н. Пейсажное видение, 1994, стр.354.

În limba franceză:

49. Roger Alain. La theorie du peysage en France (1974-1994). Pays/Peysages, Champ Vallon, 1995, p. 444.

În limba engleză:

50. The concise Oxford Dictionary of Art and artists. Edited by Ian Chilvers. Oxford, New York. Oxford University Press. 1990, p. 82-84.

LISTA PUBLICAȚIILOR LA TEZA DE DOCTORAT

1. Munteanu A. Evoluția peisajului în epoca modernă din Basarabia. În: Culegere de articole din cadrul Conferința tehnico-științifică Internațională „Problemele actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului”, din 11-12 noiembrie 2010, U.T.M., Chișinău, volumul I, p. 95-102.
2. Munteanu A. Evoluția și dezvoltarea genului peisajului în artele plastice din Moldova. În: Culegere de articole din cadrul Conferința tehnico-științifică a Colaboratorilor, Doctoranzilor și studenților „Problemele actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului”, din 08-10 decembrie 2011, Chișinău, U.T.M., vol. II, p. 422-425.
3. Munteanu A. Genul peisajului în artele plastice din Moldova. În: Culegere de articole din cadrul Conferința tehnico-științifică Internațională „Problemele actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului”, din 15-16 noiembrie 2012, Chișinău, U.T.M., volumul III, p. 141-148.
4. Munteanu A. Peisajul artei vizuale în contextul evoluției. În: Arta, Arte Vizuale, Chișinău: Notograf, din 28-29 mai, 2010, p. 126-131.
5. Munteanu A. Peisajul contemporan în pictură și grafică din Republica Moldova. În: Culegere de articole din cadrul Conferința tehnico-științifică Internațională „Problemele actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului”, din 11-12 noiembrie 2010, Chișinău, U.T.M, volumul I, p.103-111.
6. Munteanu A. Peisajul în artele plastice din Moldova. În: Culegere de articole din cadrul Conferința Științifică Internațională a Tinerilor Cercetători, Chișinău, 2010, din 11-12 noiembrie, PRO Știința, p. 137.
7. Munteanu A. Specificul peisajului în arta Moldovei medievale. În: Culegere de articole din cadrul Conferința tehnico-științifică Internațională „Problemele actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului”, din 11-12 noiembrie 2010, U.T.M., Chișinău, volumul I, p. 112-117.
8. Munteanu A. Natura peisajul sursă de inspirație pentru pictori și arhitecți. În: Culegere de articole din cadrul Conferinței tehnico-științifice a colaboratorilor, doctoranzilor și studenților, din 15-23 noiembrie, 2013, UTM, Chișinău, volumul III, p. 421-424.
9. Munteanu A. Peisajul și simbolismul scenelor religioase (pe baza icoanelor din secolele XVIII- XIX. În: Culegere de articole din cadrul Conferinței tehnico-științifice Creativitate Tehnologie Marketing, al III-lea Simpizion Internațional, din 31 octombrie- 01 noiembrie, 2014, Chișinău, UTM, FIU, p. 57.
10. Munteanu A. Peisajul unica sursă de inspirație eternă. Genul peisajului explorat de profesorii din U.T.M. și catedra Arhitectura. În: Culegere de articole din cadrul Conferinței tehnico-științifice. Probleme actuale ale urbanismului și amenajării teritoriului, din 13-15 noiembrie, 2014, Chișinău, UTM, FUA, p. 96.
11. Munteanu A. Îndrumar metodic. Arte aplicate, specialitatea 581.1-Arhitectura “Studiul formei. Peisaj arhitectonic”. Secția Redactare și Editare a U.T.M., Chisinau, 2009, str. Studenților nr. 11, coli tipar 3,5.

ADNOTARE

Munteanu Angela, „Peisajul în artele plastice din Moldova din stânga Prutului”, teză de doctor în studiul artelor. Chișinău, 2015. Teza constă din introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 294 de titluri, anexă, volum total 215 pagini, 150 – text de bază, 85 de figuri inserate în text (total 363). La tema tezei sunt publicate 11 articole științifice.

Cuvinte-cheie: peisaj, geneză, arte plastice, grafică, domeniu, gen, artiști plastici, elemente peisajere, plein-aire, perspectivă, mijloace plastice.

Scopul și obiectivele de cercetare constă în studierea constituirii și evoluției peisajului în artele plastice, introducerea în circuitul științific a peisajului din Basarabia, RSSM și Republica Moldova din stânga Prutului; investigarea surselor bibliografice, arhivistice, colecțiile de stat, personale, completarea bazei sursologice a tezei; identificarea particularităților constituirii artelor plastice și a evoluției peisajului, din diferite perioade, în diferite curente și stiluri din Moldova; identificarea specificului peisajului în arta medievală, în perioada modernă și contemporană din Basarabia, RSSM și Republica Moldova.

Domeniu de studiu: 651.01 – Teoria și istoria artelor plastice.

Noutatea și originalitatea științifică. Prezenta lucrare este primul studiu științific aprofundat al genezei și evoluției peisajului în artele plastice din Moldova.

Problema științifică soluționată constă în reflectarea complexă și profundă a evoluției peisajului, definirea specificului acestuia și introducerea în circuitul științific a creației artiștilor plastici ca parte integrantă a artelor plastice, constituind o panoramă veridică a procesului artistic din Moldova. În teză sunt identificate principalele perioade ale formării peisajului în contextul dezvoltării artelor, sunt analizate lucrările și creația artiștilor plastici reprezentativi care au pus bazele și au dezvoltat acest gen de artă în Moldova. Lipsa unor cercetări de sinteză și o analiză consecventă a lucrărilor au determinat interesul pentru această temă, care constituie o viziune panoramică a istoriei și evoluției peisajului în artele plastice naționale.

Semnificația teoretică a tezei. Materialele tezei și rezultatele cercetării pot servi ca suport metodologic pentru viitoarele studii în domeniul artelor vizuale.

Implementarea rezultatelor științifice și valoarea aplicativă a tezei. Rezultatele cercetării au fost publicate în 11 articole științifice și pot fi utilizate în procesul didactic la facultățile de specialitate din republică și în circuitul istoriei artelor naționale; în calitate de suport didactic pentru instituțiile de învățământ artistic preuniversitar și universitar; în cadrul cursurilor de *Estetică, Educație Plastică, Istoria Artelor*.

АДНОТАЦИЯ

Мунтяну Анжела, «Пейзаж в изобразительном искусстве левобережной Молдовы», диссертация на соискание степени доктора искусствоведения, Кишинев, 2015. Диссертация включает: введение, 3 главы, общие выводы и рекомендации, библиографию из 294 наименований, 363 иллюстраций (85 в тексте). Результаты исследования отражены в 11 опубликованных научных работах.

Ключевые слова: пейзаж, эволюция, изобразительное искусство, графика, перспектива, область, вид, художники, пейзажные элементы, изобразительные средства.

Область исследования: 651.01 – Теория и история изобразительных искусств.

Цели и задачи исследования диссертации состоят в рассмотрении эволюции пейзажа и творчества художников, характеристики художественных школ и событий, связанных с развитием пейзажа в молдавской живописи; классификация пейзажа художественного наследия Республики Молдова; изучение и оценка работ различного времени.

Научная новизна работы. Диссертация является первым научным углубленным исследованием становления и развития пейзажа в изобразительном искусстве Молдовы.

Решение поставленной научной проблемы состоит в изучении развития пейзажа в молдавском изобразительном искусстве, рассмотрении специфики пейзажа и введение в научный оборот пейзажа в молдавском изобразительном искусстве.

В диссертации определены основные периоды формирования пейзажа в контексте развития искусства, рассмотрены произведения и творчество известных художников которые стояли у истоков развития данного жанра искусства в Молдове. Отсутствие теоретических изысканий и анализа произведений определили наше внимание к данной теме, которая является панорамным обзором развития пейзажа в национальном искусстве.

Теоретическое значение работы. Материалы диссертации и результаты исследования могут стать методологической основой для будущих научных изысканий в области визуального искусства.

Практическая значимость. Результаты исследования будут использованы в учебном процессе в учебных заведениях страны и в контексте истории национального искусства; в качестве дидактического материала в художественных высших и средних учебных заведениях; в преподавании курса *Эстетика, Художественное обучение*.

ANNOTATION

Munteanu Angela, The landscape in visual arts of Moldova'', the thesis for doctor'sof art degree, Chisinau, 2015. This thesis is including: introduction, 3 chapters, common conclusions and recommendations, bibliography from 294 titles, attachment, all volume 215 pages, 150 pages of the main text (without bibliography), 363 examples (85 are in the text), 200 pages of the main text. Results of this research were reflected in 11 published scientific articles.

Key words: landscape, evolution, visual arts, graphic, decorative art, area, kind, painters, landscape elements, visual means.

The field of research: 651.01 Theory and History of Arts.

The Goals and tasks of thesis research is to study the formation and evolution of landscape in Arts, the introduction in scientific circulation of landscape in Bessarabia, RSSM, Republic of Moldova from the left side of the river Prut, investigation of bibliographic sources, archival collections of the state, personal, adding of the base of different sources; identifying the cases of fine arts' formation and evolution of the landscape, from different periods, different styles of genres from Moldova; identification of specific landscape in medieval art in the modern and contemporary Bessarabia, MSSR and Moldova.

Scientific novelty of this work. This thesis is the first scientific thorough research in the establishment and development of landscape in visual arts of Moldova.

The scientific problem that was solved in the process of studying the genesis of landscape in Moldova's fine arts, was to determine its specific character and to bring it in the scientific circuit of its genre. In this thesis there are the main periods of formation of landscape in the context of art development. The author considers some works and creation of famous painters that were at the beginning of progress of this genre in Moldova. The absence of theoretical research and analysis of some works determined our attention to that theme, which became panoramic survey of historical development of landscape in the National Art.

Theoretical meaning of this work. All materials of this thesis and results of research can be the base for next scientific investigations in the field of visual arts.

Practical meaning. Results of this research will be used in educational process in school institutions and in the context of history of national art; as didactic material in artistic higher and medium institutes for teaching course named "The aesthetics, artistic training".

MUNTEANU ANGELA

**PEISAJUL
ÎN ARTELE PLASTICE DIN MOLDOVA
DIN STÂNGA PRUTULUI**

651.01 – TEORIA ȘI ISTORIA ARTELOR PLASTICE

**Autoreferatul tezei de doctor
în studiul artelor și culturologie**

Aprobat pentru tipar:

Hârtie ofset. Tipar ofset

Coli de tipar 2,5 c.a.

Formatul hârtiei A 5

Tirajul 50 ex.

Comanda nr.

Tipografia